

Létezik-e európai közgazdaságtan?

(Csaba László: *Európai közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014.)

Létezik olyan, hogy európai közgazdaságtan? Ha egy amerikai közgazdászt kérdeznénk, jó eséllyel nemleges választ kapnánk. E választ azonban a tudomány európai művelő egész biztosan vitába szállnának – és szállnak is.

Csaba László könyve¹ áttekinti a közgazdaság-tudomány *mainstream* (amerikai) és európai művelését, meghatározó és részben elfelejtett elméleteit, eredményeinek mérhetőségét, valamint e tudományág mérésének és oktatási módszertanának a különbségeit. Külön fejezetekben tér ki a rendszerváltozás mérlegére és kutatására, valamint ez utóbbinak a diszciplínához való hozzájárulására. A jelen recenzióval nem kívánunk a könyv megjelenését követően kibontakozott tudományos vitába bekapcsolódni, de mindenképp üdvözlendőnek tartjuk azt. A diskurzus folytatása helyett áttekintjük a könyv egyes fejezeteinek a *Külügyi Szemle* (közgazdaság-tudományban kevésbé jártas, netán laikus) olvasói számára is érdekes megállapításait, következtetéseit.

Csaba László akadémikus, a Közép-európai Egyetem és a Budapesti Corvinus Egyetem tanára is felteszi a már említett kérdést: „Mi lehet európai a mai közgazdaság-tudományban?”² Mint sok más diszciplínában,

az amerikanizálódás a közgazdaságtudományban és annak oktatásában is jelentős teret nyert. A szakterület nyelve is az angol lett, mely már szinte minden tudományág „*lingua francája*”: még neves német lapok is arra váltottak át az anyanyelvükről. Mindent elmond, hogy a legidézettebb és ezáltal a legelismertebb tudományos folyóiratok rangsorában alig van európai: a többség amerikai kiadású, melyek értelemszerűen cikkeik tartalmát és témáit tekintve is elsősorban amerikai orientációjúak. Mindezek ellenére Csaba László úgy véli, a közgazdaság-tudomány túlnyomó része helyhez kötött, ha tetszik, nemzeti tudomány maradt. Állítását David Colander cikkével³ támasztja alá, amely szerint az európai közgazdaságtan hagyományos előnye a szélesebb körű megalapozás, áttekintés, a nagy kérdésekre adandó válaszok kidolgozása – ezek elhagyása csak a másodhegedűs szerepére kárhozná a tudományt. Azaz az „európai” közgazdaság-tudomány valóban kiérdemli a létjogosultságot.

De a tudomány művelésének megvan a sajátos európai árnyoldalai is. Csaba László véleménye szerint az „amerikai” megközelítésben hagyományosan lebecsülik a gazdaságpolitikai alkalmazások és a nyilvános fellépések jelentőségét. Sokszor a konferenciaszereplést, témavezetést és lektorálást sem veszik

figyelembe egy kutató vagy oktató teljesítményének az értékelésekor – mintha a tudomány egy magányos (és autista) tevékenység lehetne bármely társadalomban is. A szerző kiemeli ugyanakkor, hogy míg az Egyesült Államokban az oktatói, kutatói előmenetelek eljárási szabályait ennek ellenére felülírja a józan ész vezérelte, illetve szakmai értékítélet, addig Európában egyre inkább az előírások merev, formális számonkérése és az abból adódó beszűkülés és elszürkülés az uralkodó irányzat – ez pedig csak újratermeli a középzsert. Ismerve néhány hazai egyetem működését, nehéz vitába szállni a szerző e kérdésre vonatkozó megállapításával.

Miben áll tehát az európai sajátosságokra épülő közgazdaságtan? Csaba László 14 pontban foglalja össze az ismerveket. A legfontosabb megállapítása, hogy

az európai közgazdaságtan egyik sajátossága, hogy európai szerzőktől, európai témákról, európai szemléletben szól, melyben a *political economy* és az ökonometria kiegészíti és nem elnyomja egymást.⁴

A felsőoktatás bolognai rendszerében a közgazdaság-tudomány oktatását lebutították, összezsugorították egyfajta gyors-talpaló szintjére, így az nem elegendő a diákok színvonalas képzéséhez. Csaba László a magyar közgazdász-felsőoktatás iránt felelősséget érző, elkötelezett kollégák véleményét közvetíti, amikor javasolja az *osztatlan közgazdász-képzés visszaállítását*.

Mark Blaugot idézve kifejti,⁵ hogy a közgazdasági tudás *útfüggő*, vagyis korábbi, egymással versengő irányzatok eredőjeként születik, és csakis ekképp érthető meg. A szerző itt is kitér arra, hogy a közgazdaságtan alapkérdése a nemzetek gazdasága, mivel az a gazdálkodás egysége. Ez a világ globalizálódásának előrehaladtával persze változik, hiszen egyes cégek tőzsdei értéke, árbevétele, sőt akár csupán a készpénztartaléka egy közepes méretű fejlett ország GDP-jének felel meg. Például az Apple Inc. piaci értéke 2016 januárjában 550 milliárd dollár volt: ez több, mint Ausztria, Norvégia vagy Lengyelország éves bruttó hazai terméke – ezzel a világ 22. leggazdagabb „országá” lenne.

Az útfüggőségből adódik, hogy a gazdaságtörténet ismerete és oktatása elengedhetetlen minden közgazdász számára, így a közgazdász-képzésben is, hiszen az előzmények tudása nélkül nem lehet jó terápiát javasolni. Csaba László kifejti, hogy az „európaizáció” vagy európai integráció komoly hatással volt a tagállami gazdasági modellekre, ezáltal vegytiszta formájukban már nem léteznek egymással szembeállítható „európai” nemzeti modellek. Ezért egyetlen uniós tagállam gazdasági és társadalmi modelljét sem lehet önmagában vizsgálni.

A szerző részletesen is kitér a közgazdaság-tudományban használt módszertanok alkalmazására és alkalmazhatóságára. Arra a konklúzióra jut, hogy túl kell lépni a deduktív és csak a matematika nyelvét ismerő megközelítésen, helyette

az egymással versengő közelítések párhuzamos alkalmazását javasolja.

De annak a véleményének is hangot ad, hogy az európai közgazdaságtannak a társadalomtudományokkal való folytonos párbeszéd elvére kell épülnie, továbbá fontos, hogy valamennyi tudományterület eredményei iránt nyitottá, azokat is követővé váljon. Véleményével, miszerint a közgazdásznak törekednie kell arra, hogy a többiek eredményeit beépítse a kutatásai során, a sajátjait pedig a többi tudományág művelői számára is hozzáférhetővé tegye, csak egyet lehet érteni.

Csaba László könyve azonban nem csupán az európai közgazdaság-tudomány „elkülönülésének” az elméleti áttekintése. A szerző külön fejezetet szentelt az európai ihletésű „szociális piacgazdaság” kialakulásának, illetve különböző „fajtáinak”, azok működésének és jövőjének. Az ugyanis az európai közgazdaságtan egyfajta sajátos gyakorlati megvalósulása. A modell elméleti kialakításában nagy szerepet játszottak Wilhelm Röpke, Walter Eucken és persze John Maynard Keynes művei, amelyek a német újjáépítési politika szellemi kereteit adták, egészen az újraegyesítésig. A könyv három kérdésre fókuszálva tekinti át a modellt és a németországi valóság viszonyát: a jóléti rendszer fenntarthatatlansága, a német újraegyesítés kihívásai és a modell belső hajtóerejének az elégtelenné válása.

Csaba László kifejti, hogy a német gazdasági növekedés lassulása már az 1980-as évek elejétől szembeötlő volt. A korábbi

5 százalékos körüli éves növekedés helyett a 3 százalékos már nem volt elég egy öregedő társadalom jóléti (főleg nyugdíjjellegű és egészségügyi) kiadásainak a tartós finanszírozására, így az egész rendszer fenntarthatósága megkérdőjeleződött. A növekvő munkanélküliség, az alacsony nyugdíjkorhatár és a jövedelemteremtés lassúsága egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy – elsőként és legfőképpen – a befizetett járulékokból finanszírozott nyugdíjrendszer átalakítása elkerülhetlenné vált. A német újraegyesítés tisztán politikai-geostratégiai logikát követett, és olyan intézményi körülmények között történt, amelyben kódolva volt a keletnémet tartományok segélyfüggőségének a kialakulása.

Az állami költekezésre épülő felzárkóztatás 1997-re kifulladt, a keleti területek nem tudták beérni a nyugatiakat, a folyamat stagnált, az össznémet teljesítmény pedig 2007-ig elégtelen maradt – miközben Németország továbbra is exportnagyhatalom maradt. A közgazdászok körében azonban vita folyik arról, hogy az alacsony növekedés az „érettség” vagy a versenyképességi gondok jele. A véleményüktől függően homlokegyenest ellenkező konklúziót vonnak le, természetesen. A szociális piacgazdaság elméletének nagy léptékű megújulására mindezek ellenére sem került sor – legalábbis a többi közgazdasági áramlatával összehasonlítva. Ez azért is fontos, mert két fogalom sokszor keveredik. Azaz felmerül a kérdés: mi a különbség a szociális piacgazdaság és a jóléti állam között?

A szerző szociális piacgazdaságnak nevezi az Eucken nyomán felvázolt normatív-elméleti modellt, a jóléti államot pedig szerinte a Németországban, a skandináv államokban és néhány kis (nyugat-európai) országban működő gyakorlat modellszerű általánosítása jellemzi. Definíciója szerint: a „jóléti államnak a gazdaság és társadalom olyan elrendezését nevezzük, ahol a közhatalom rendszeresen és a piaci folyamatok eredményéhez képest jelentősen és tartósan eltéríti a fogyasztás és a rendelkezésre álló jövedelem szintjét és felhasználását”.⁶ Egyik típusa az állami alkalmazottakra vonatkozó Bismarck-féle modell, amelyben az alacsonyabb bérszintet nagyobb fokú létbiztonsággal ellensúlyozták; a másik az univerzális jóléti állam, melyben a szolgáltatások állampolgári jogon járnak. A két rendszernek a szerző általi összehasonlítását röviden az alábbiakban lehet összefoglalni:

1. A szociális piacgazdaság eredendően az egyéni felelősségvállalás elvére épül, amely érvényes a magántulajdon meghatározó szerepére, a jövedelemtermelés és -elosztás alapjaira, a gazdasági kockázatviselésre és a foglalkoztatásra is. Ezzel szemben a jóléti állam az állampolgári jogon való egyenlő hozzáférés, a szolidaritás elvén működik.
2. A szociális piacgazdaság egyik alapelve a verseny. Teljesen más a helyzet a jóléti állam esetében – mondhatni éppen az ellenkezője: az az általános protekcionizmus mentén szerveződik (munkahelyek

védelme, bértámogatás, piacvédelem, iparvédelem, érzékeny szektorok kijelölése stb.).

3. A szociális piacgazdaság egyik legfőbb társadalmi célkitűzése a „deproletarizálás” és a sokszínűség fölkarolása: az önfoglalkoztatás társadalmilag legalább annyira hasznos lehet, mint egy nagyüzemben dolgozni. A jóléti állam viszont az egyégesítésre törekszik, az állampolgári jogon járó egészségügyi ellátásokra vagy épp nyugdíjra.
4. A szociális piacgazdaság egyik jó példája Svájc: rajta keresztül lehet a legjobban megérteni az individualizmus és a közösségi gondolkodás békés egymás mellett élését. Az individuum nagyon is hagyja magát a társai és azok értékítéletei által befolyásolni, nem egy befolyásolhatatlan, racionális, elkülönült entitás (*homo oeconomicus*). A nemzeti, tartományi közösségekhez való tartozás nem az EU alternatívájaként merül fel, hanem egy egészséges többes identitás része. Ezzel szemben a (reformálatlan) jóléti államban az egyenlősítő eszmék a multikulturalizmus társulnak, így az a kultúrák föltétlen egyenértékűségét hirdeti.

Csaba László gondolatai félelmetesen aktuálisakká váltak az utóbbi fél év történései, elsősorban a menekültválság kapcsán kialakult többdimenziós (intézményi, döntéshozatali és politikai) európai uniós válság következtében. A közösség mindig a krízisek alatt indult meg a

még szorosabb együttműködés felé, így remélhetőleg a mostani helyzet is hasonló folyamatokat fog generálni. Az Unió által a lisszaboni szerződésben meghirdetett „versenyképes szociális piacgazdaság” lehet talán a fejlődés következő lépése, amelyet esetleg érdemes lehet a környezetvédelmi szempontokra utalva az „ökoszociális” jelzővel illetni.

A világgazdaságban a szociális piacgazdaságnak térben és időben eltérő alternatívái is felmerültek. Elsőként említendő a semmihez sem hasonlítható kínai gazdasági rend, melynek fenntarthatatlanságára Csaba László is felhívta a figyelmet. Kína környezetvédelmi problémái (levegőtisztaság, vízellátás stb.), hatalmas felhalmozási rátája, népesedési politikája és az egyensúlyi szempontok mellőzése hosszú távon a sikertelenség forrásává válhat az ország számára.

A második alternatívát az ún. járadékos államok jelentik, melyek a gazdaságukat a nyersanyagkivitellel és a magas piaci árakra alapozták. Ez a példa az elmúlt egy év tükrében összeomlani látszik Venezuelában, de Bolíviában és Oroszországban is.

Vannak olyan országok is, melyek az olaj és gáz utáni korszakra készülnek: tartalékalapokat képeznek (pl. Norvégia, az Egyesült Arab Emírségek vagy Szaúd-Arábia), vagy a szolgáltató társadalom megvalósításában keresik a kiutat.

Egyes országok számára vonzó alternatíva a teokratikus irányítás mellett katonai erőre szert tevő Irán modellje. Sokak számára még mindig példaértékű Japán gazdasági rendszere is, annak ellenére,

hogy a lassú növekedés és lassú szerkezeti változás kettősét várhatóan továbbra sem fogja követni egy lendületes gazdasági fejlődés. Végül a szociális piacgazdaság alternatívája az Egyesült Államok modellje: a tőzsdei kapitalizmus megtestesítője.

A szociális piacgazdaság tehát nem egy fix, merev, kiforrott modell, hanem egy lassú, fokozatos reformokkal fejlődő, a lényegi vonásokat megőrizni képes rendszer.

A könyv utolsó két fejezete foglalkozik a közép-kelet-európai átalakulás problémakörével. Negyedszázados távlatból már le lehet vonni az átalakulás mérlegét. Ebben nagy segítséget jelent, hogy Csaba László évtizedes munkássága során megalkotott egy elemzési keretrendszert, mely irányt mutat a kutatók, elemzők és hallgatók számára – Magyarországon és külföldön egyaránt.

A rendszerváltás témaköre az európai közgazdaságtan koncepcionális keretének egy speciális területe, mivel abban sajátos európai jelenségről van szó. Csaba László megállapította, hogy a rendszerváltozás szélesebben vett értelmezése legalább három országcsoportot és ekképp három fejlődési pályát és minőséget jelenít meg: Oroszország és a volt szovjet államok (FÁK), Délkelet-Európa, valamint Kelet-Közép-Európa.

A szerző módszertanával a statisztikailag mért megítélés és a teljesítmény kiegyensúlyozott meghatározása lehetővé válik hosszabb távra is, a külső és belső megfigyelők számára egyaránt. Elemzési keretrendszernek több elméleti

megközelítést is felvázol. A marxista és a neoklasszikus főáramlat, a klasszikus keynesianizmus, a washingtoni konszenzus vagy az ordoliberalizmus mind sajátos lencsén át vizsgálja a valóságot, és szempontrendszerük különbségéből adódóan egyáltalán nem azonos következtetésre jutnak.

Csaba László összegzőként felvázol néhány olyan felismerést, melyek talán nem kézenfekvőek. Ezek közé tartozik, hogy a pályafüggőség ellenére a rendszer átalakítása sikerrel járt, amit az is jelez, hogy térségünk ugyanazokkal a problémákkal szembesül, mint az Európai Unió nyugati és északi tagállamai. Ugyanakkor a „centrum” országaihoz nem tudunk felzárkózni: az átalakult országok a szovjet posztmodernizációs kísérlet után „csupán” visszatértek történelmi pályájukra.

Eredménynek tekinthető, hogy a rendszerváltozás kutatása az intézményi-történelmi-politikai gazdaságtan megközelítését előtérbe helyezte a formális-technokratikussal szemben. Rájöttek, hogy az egyoldalú, pusztán mennyiségi mutatókra korlátozódó megközelítés tévútra viszi a kutatókat, ezért szükséges minőségi mutatók (pl. a szerkezeti és környezeti szempontok, a versenyképesség, illetve a fenntarthatóság) beemelése

az elemzési keretrendszerbe. Végül fontos belátni, hogy a komplex rendszerekbe történő beavatkozás csak nagy óvatossággal, ritkán, megfelelően elkészített elő- és hatástanulmányok után, végső esetben célszerű.

Csaba László könyve tehát nemcsak kivételes alapossággal megírt elméleti és összehasonlító szemléletű közgazdaságtudományi mű, hanem egy, a mindennapjainkat meghatározó gazdaságtársadalmi struktúrát és az átalakulási folyamatának a hátterét megvilágító eszmefuttatás is. Nem állítjuk, hogy könnyű olvasmány, de a közgazdaságtudomány művelői számára mindenképpen alapmű.

Nagy Sándor Gyula – Vasa László

Jegyzetek

- 1 Csaba László: *Európai közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014.
- 2 *Uo.* 37. o.
- 3 David Colander: „Can European Economics Compete with US Economics? And Should It?”. *Middlebury College Economics Discussion Paper*, No. 10-39. (2010). Idézi: Csaba: *i. m.* 59. o.
- 4 Csaba: *i. m.* 67. o.
- 5 Mark Blaug: „No History of Ideas, Please, We Are Economists!”. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15. No. 1. (2001). 145–164. o. Idézi: Csaba: *i. m.* 68. o.
- 6 Csaba: *i. m.* 98. o.